

بی تفاوتی زیست‌محیطی به مثابه بی تفاوتی اجتماعی

علی اصغر فیروزجانی*

صادق صالحی**، آزاده شفیعی**

چکیده

بی تفاوتی اجتماعی یکی از آسیب‌های فرهنگی جدی جامعه ما در حوزه شهروندی است. یکی از انواع این بی تفاوتی، بی تفاوتی زیست‌محیطی است. هدف از پژوهش حاضر تحلیل بی تفاوتی زیست‌محیطی در میان شهروندان شهر یزد است. روش تحقیق پیمایشی و اطلاعات با ابزار پرسش‌نامه گردآوری شده است. جامعه آماری این تحقیق را افراد بالای هجده سال ساکن یزد تشکیل می‌دهند؛ حجم نمونه ۳۹۰ نفر است که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شده‌اند. چهارچوب نظری با تأکید بر نظریه‌های محیط‌گرا انتخاب شد. بعد از جمع‌آوری اطلاعات، فرضیه‌های تحقیق در دو سطح توصیفی و استنباطی از طریق نرم‌افزارهای SPSS بررسی شدند. نتایج تحقیق نشان داد که بی تفاوتی زیست‌محیطی تحت تأثیر متغیرهای نگرش زیست‌محیطی، احساس مسئولیت، دانش زیست‌محیطی، و اثربخشی است و با افزایش این متغیرها بی تفاوتی زیست‌محیطی کاهش می‌یابد. از بین متغیرهای جمعیت‌شناختی (جنسیت، تأهل، درآمد، سن، و تحصیلات) فقط رابطه متغیر تحصیلات با بی تفاوتی زیست‌محیطی معنادار است و میانگین بی تفاوتی زیست‌محیطی افراد با سطح تحصیلات زیردیپلم بیش از دیگران است. نتیجه تحلیل مسیر نشان می‌دهد که متغیرهای فوق ۲۶ درصد از تغییرات بی تفاوتی زیست‌محیطی را تبیین می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: بی تفاوتی اجتماعی، بی تفاوتی زیست‌محیطی، دانش، نگرش، یزد.

* استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه مازندران (نویسنده مسئول)، firozjayan@gmail.com

** دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه مازندران، s.salehi.umz@gmail.com

*** کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه مازندران، a.shafiei6660@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۳/۳۱، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۲۵

۱. مقدمه و بیان مسئله

امروزه کارشناسان و پژوهش‌گران الگوی نادرست مصرف و سبک زندگی بشر را بزرگ‌ترین عامل تخریب محیط زیست می‌دانند. بی‌توجهی انسان به محیط زیست اثرهای نامطلوب و جبران‌ناپذیری برجای گذاشته است. انسان در جهت توسعه و رفاه زندگی خود طبیعت را در معرض تهدید قرار داده است. از تأثیرات تخریبی توسعه در طبیعت می‌توان به تأثیرات گل‌خانه‌ای، سوراخ شدن لایه اوزون، تخریب جنگل‌ها، آلودگی آب‌ها، افزایش جمعیت، و مصرف بیش‌ازحد منابع طبیعی برای دستیابی به منابع غذایی و ... اشاره کرد (رحیمی، ۱۳۸۸: ۱۱۲).

ایران از جمله کشورهایی است که مشکلات زیست‌محیطی گوناگونی دارد. با ازدیاد سریع جمعیت، بیابان‌زایی، به‌خطرافتادن تقریباً همه گونه‌ها در کشور، و ... ایران از لحاظ مشکلات زیست‌محیطی وضعیت بحرانی‌ای در بین کشورهای جهان دارد (Foltz, 2001: 155). از مسائل زیست‌محیطی ایران که زندگی مردم را تحت تأثیر قرار داده است می‌توان به خشک شدن دریاچه‌ها و مرگ تالاب‌ها، گسترش ریزگردها در سراسر شهرهای جنوب و غرب کشور، آلودگی بیش‌ازحد هوا در کلان‌شهرها، و کمبود منابع آب شیرین اشاره کرد. از سوی دیگر، بهره‌برداری بیش‌تر از معادن و منابع زیرزمینی، ساخت سدهای گوناگون، قطع درختان و از بین بردن جنگل‌ها با هدف استفاده از چوب آن‌ها، راه‌سازی، تولید بنزین بی‌کیفیت، و ... را شاهدیم. قرارگرفتن ایران در نوار خشک کره زمین و خشک‌سالی‌های پیاپی این کشور را نه با مشکل کم‌آبی، بلکه با خطر بی‌آبی روبه‌رو کرده است، اما واکنش مردم و مسئولان به این همه مشکلات و مسائل زیست‌محیطی چیست؟ به نظر می‌رسد بی‌تفاوتی یکی از آسیب‌های جدی جامعه ما در حوزه شهروندی است.

بی‌تفاوتی اجتماعی (social apathy) به حالتی اطلاق می‌شود که در آن شاهدان و ناظران در کمک به افرادی که در موقعیتی اضطراری قرار دارند و شدیداً نیازمند کمک‌اند مشارکتی ندارند و با بی‌اعتنایی و بی‌تفاوتی از کنار آن‌ها می‌گذرند (حسینی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۳۶). یکی از انواع بی‌تفاوتی اجتماعی که در کشور ما بسیار رایج است بی‌طرفی معطوف به محیط زیست است. این مسئله درباره شهروندی زیست‌محیطی (environmental citizenship) است که به نوعی مرتبط با تعهدات جدید افراد در قبال طبیعت و به‌طور کلی محیط زیست است (ساتن، ۱۳۹۲: ۹۶). بی‌تفاوتی زیست‌محیطی (environmental apathy)

عبارت است از بی‌علاقگی به مسائل محیط زیست و باور به این‌که درباره مشکلات این حوزه اغراق شده است (تامپسون و بارتون، ۱۹۹۴: ۱۵۷). در مسائل زیست‌محیطی ایران از جمله آلودگی آب دریا و رودخانه، مسئله زباله، قطع درختان، و مواردی از این دست نوعی بی‌توجهی را در میان مردم شاهدیم که این امر می‌تواند پیامدهای مخربی را به‌هم‌راه داشته باشد.

در میان مسائل گوناگون زیست‌محیطی مسئله بی‌آبی برای استان یزد اهمیت بالایی دارد. این استان در جایگاه خشک‌ترین ناحیه ایران پیش از دیگر استان‌های کشور با بحران آب روبه‌روست. موقعیت استان یزد در فلات مرکزی ایران و محاصره شدن آن با کویرها و بیابان‌های مرکزی و هم‌چنین دوری از دریاها و فرسایش رطوبتی توده‌های هوای وارد شده به منطقه تأثیرات مضاعفی را در تشدید خشکی و وقوع خشک‌سالی در این منطقه دارند. نزولات جوی ناچیز و تغییرپذیری زیاد آن باعث تشدید تأثیرات خشک‌سالی و حساسیت منطقه به این رخداد آب‌وهوایی شده است (ابرقویی و دیگران، ۱۳۷۹). استان یزد با بیش از یک میلیون نفر جمعیت و مزیت‌ها و قابلیت‌های فراوان در حوضه آبریز مرکزی ایران از تنگناها و محدودیت‌های شدید منابع آب از لحاظ کمی و کیفی رنج می‌برد (توکلی و دهستانی، ۱۳۹۲). شهر یزد در جایگاه شهری صنعتی طی دهه‌های اخیر با گسترش و رشد روزافزون معادن و کارخانه‌ها همراه بوده است. از سوی دیگر، کارخانه‌ها و به‌طور کلی صنعت نقشی اساسی در افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی (آب، هوا، و ...) دارند. صنعت سهم زیادی در استفاده از منابع آبی دارد در حالی که این استان با بحران بی‌آبی دست‌وپنجه نرم می‌کند.

مطالعات و پژوهش‌های داخلی در حوزه محیط زیست بیش‌تر به نگرش، دانش، و آگاهی زیست‌محیطی و عواملی که موجب افزایش رفتار زیست‌محیطی در جهت مثبت یا منفی در جامعه می‌شوند پرداخته‌اند (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۱۲۲؛ حقیقتیان، ۱۳۹۵: ۵۳). مطالعه‌ای جدی مبنی بر میزان بی‌تفاوتی افراد در قبال محیط زیست و چرایی آن انجام نگرفته است و جای خالی این مطالعه در ادبیات پژوهشی حوزه جامعه‌شناسی محیط زیست احساس می‌شود، چراکه این موضوع حساس با بی‌تفاوتی در جامعه‌شناسی مواجه شده است. با توجه به بررسی پیشینه‌های پژوهشی و تحقیقات انجام‌گرفته و نیافتن تحقیقی با موضوع بی‌تفاوتی زیست‌محیطی، در این پژوهش به دنبال یافتن پاسخی به چرایی این مسئله خواهیم بود، زیرا مسئله بی‌تفاوتی زیست‌محیطی اگر نه بیش‌تر، به‌همان اندازه مسائل زیست‌محیطی اهمیت اساسی دارد. در پژوهش حاضر، با توجه به اهمیت این

موضوع که بی‌تفاوتی و بی‌توجهی افراد یک جامعه به محیط زیست به وارد آمدن ضربات جبران‌ناپذیر و تهدید زندگی خود، دیگر جانوران، و کره زمین منجر خواهد شد، عوامل مؤثر در بی‌تفاوتی افراد در قبال مسئله محیط زیست را بررسی می‌کنیم. بر این اساس، در این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال ایم که میزان بی‌تفاوتی زیست‌محیطی شهروندان (مطالعه موردی: شهر یزد) چه قدر است؟ و این که عوامل مؤثر در بی‌تفاوتی زیست‌محیطی شهروندان چیست؟ برای بررسی عوامل مؤثر در بی‌تفاوتی زیست‌محیطی فرضیه‌های زیر مدنظر است:

- دانش زیست‌محیطی در نگرش زیست‌محیطی تأثیر دارد؛
- نگرش مثبت زیست‌محیطی در بی‌تفاوتی زیست‌محیطی افراد تأثیر دارد؛
- احساس مسئولیت در بی‌تفاوتی زیست‌محیطی افراد تأثیر دارد؛
- احساس اثربخشی زیست‌محیطی در بی‌تفاوتی زیست‌محیطی افراد تأثیر دارد.

۲. ادبیات تحقیق

همان‌گونه که بیان شد، بی‌تفاوتی اجتماعی یکی از آسیب‌های جدی در حوزه شهروندی است. در پژوهش‌های داخلی، با وجود توجه به موضوع بی‌تفاوتی اجتماعی (مسعودنیا، ۱۳۸۰؛ کلاتری و دیگران، ۱۳۸۶؛ مجیدی و دیگران، ۱۳۹۰؛ قاضی‌زاده و کیان‌پور، ۱۳۹۳؛ فولادیان، ۱۳۹۳؛ نوابخش و میرزاپوری، ۱۳۹۴)، مطالعه‌ای مبنی بر بررسی بی‌تفاوتی زیست‌محیطی انجام نگرفته است. مطالعات انجام‌گرفته در حوزه محیط زیست عمدتاً مربوط به مباحث نگرش زیست‌محیطی، دانش و آگاهی زیست‌محیطی، و رفتار زیست‌محیطی است (صالحی‌عمران و آقامحمدی، ۱۳۸۷؛ میردامادی و جوکار، ۱۳۸۹؛ کریمی، ۱۳۸۹؛ فیروزجائیان و غلام‌رضازاده، ۱۳۹۴). هرچند برخی از این مطالعات در تحلیل رفتارهای زیست‌محیطی به برخی از مصادیق بی‌تفاوتی زیست‌محیطی از جمله مصرف بی‌رویه آب و یا زباله‌پراکنی اشاره داشته‌اند، اما مطالعه‌ای با رویکرد آسیب‌شناسی در حوزه شهروندی زیست‌محیطی که به بی‌تفاوتی زیست‌محیطی اشاره داشته باشد در ادبیات داخلی مشاهده نشد. در عین حال، در ادبیات خارجی بیش از دو دهه است که موضوع بی‌تفاوتی زیست‌محیطی مدنظر محققان این حوزه قرار گرفته است. نمونه‌ای از این مطالعات در جدول زیر خلاصه شده است.

جدول ۱. مشخصات تحقیقات انجام شده در حوزه بی تفاوتی زیست محیطی

نام محقق و سال	حوزه مطالعاتی	روش	عوامل مؤثر در بی تفاوتی
لیونس و بریکول (۱۹۹۴)	جامعه‌شناسی	کمی - پیمایشی	دانش زیست محیطی، نگرش زیست محیطی
شاناهان و دیگران (۱۹۹۹)	جامعه‌شناسی	کمی - پیمایشی	تماشای تلویزیون
کارپیاک و باریل (۲۰۰۸)	روان‌شناسی اجتماعی	کمی - پیمایشی	اصول اخلاقی، جنسیت، و رشته دانشگاهی
کلستد و دیگران (۲۰۰۸)	میان رشته‌ای	نظرسنجی تلفنی	دانش، نگرش
لرزتمن (۲۰۱۰)	روان‌کاوی	کیفی - مصاحبه	مکانیسم دفاعی، ضمیر ناخودآگاه
الکساندرا کن (۲۰۱۰)	میان رشته‌ای		تأثیرات حضور در جمع
مؤسسه گالوپ (۲۰۱۰)	جامعه‌شناسی	کمی - پیمایشی	سن، تحصیلات، و جهت‌گیری سیاسی
جونمان مگداپان (۲۰۱۳)	روان‌شناسی اجتماعی	کمی - پیمایشی	خودشیفتگی
جری لیوتیماکی (۲۰۱۲)	زیست محیطی		نبود شناخت و ناآگاهی
رپ نیلسون و الینگسن (۲۰۱۵)	جامعه‌شناسی	کیفی - تحلیل گفتمان	گفتمان اقتصاد نئوکلاسیک
کالوپاکویب (۲۰۱۶)	روان‌شناسی اجتماعی	کمی - پیمایشی	ارزش‌های زیست محیطی، جنسیت
ایرینا فیگینا	روان‌شناسی اجتماعی	کیفی	تمایل به توجیه سیستم
کریمی (۱۳۸۹)	جامعه‌شناسی	کمی - پیمایشی	دانش، نگرش، آگاهی درباره مصرف آب، نگرش درباره مصرف آب، دین‌داری، تحصیلات، و درآمد

۳. چهارچوب نظری

نظریات مربوط به تبیین رفتار زیست محیطی در چند دهه اخیر از نظریات ساده اولیه به نظریات پیچیده تغییر و تکامل یافته‌اند. قدیمی و ساده‌ترین مدل رفتار زیست محیط‌گرایانه

مبتنی بر یک توالی خطی از دانش محیط زیستی است که به نگرش محیط زیستی، نگرانی محیط زیستی، و در نهایت به رفتارهای محیط زیستی منجر می‌شود. این مدل عقلانی فرض را بر این دارد که آموزش مردم در زمینه مسائل محیط زیستی به‌طور خودکار به رفتارهای محیط زیستی منجر خواهد شد. اشتباه بودن این مدل از اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی اثبات شد، ولی از آن استفاده می‌شود. تحقیقات نشان می‌دهند که در بیش‌تر موارد افزایش دانش و آگاهی به رفتارهای محیط زیستی مثبت منجر نمی‌شود (Kollmuss and Agyeman, 2002: 241). یکی از نخستین نظریه‌هایی که جایگاه ارزش و نگرش در رفتار را بررسی می‌کند نظریه کنش بخردانه (theory of reasoned action/ TRA) آیزن و فیشرین (Ajzen and Fishbein) است که برای تبیین انواع رفتار انسانی طراحی شده است. TRA مبتنی بر این فرض است که معمولاً انسان‌ها منطقی‌اند و به‌طور نظام‌مند از اطلاعات در دسترسشان استفاده می‌کنند. بدین معنا که مردم پیامدهای اقدامات خود را قبل از تصمیم به انجام دادن رفتار مدنظر قرار می‌دهند. TRA نیت فرد را برای انجام دادن یا ندادن رفتار به‌مثابه تعیین‌کننده‌آنی عملی که تحت کنترل اراده است می‌بیند. ارتباط کاملی بین نیت و رفتار وجود ندارد، اما معمولاً فرد مطابق با نیت خود عمل می‌کند (Ajzen and Fishbein, 1980: 5). برای پیش‌بینی و درک رفتار عوامل تعیین‌کننده نیت باید شناسایی شوند. براساس TRA نیت فرد تابعی از دو عامل تعیین‌کننده اساسی است: الف) نگرش به رفتار، برای مثال، ارزیابی مثبت یا منفی فرد از انجام دادن رفتار؛ ب) هنجار ذهنی، برای مثال، ادراک فرد از فشار اجتماعی او را به انجام دادن یا ندادن رفتار موردنظر وامی‌دارد. هنجار ذهنی ممکن است به‌اشتباه ادراک فرد تلقی شود. به‌طور کلی، افراد زمانی نیت رفتار خاصی را خواهند کرد که آن رفتار را مثبت ارزیابی کنند و هم‌چنین معتقد باشند که از نظر دیگران مهم بایستی آن رفتار را داشته باشند. این نظریه فرض می‌گیرد که اهمیت نسبی این عوامل تاحدی به هدف موردنظر بستگی دارد و هم‌چنین می‌تواند با متغیرهای جمعیت‌شناختی، ویژگی‌های شخصیتی، و دیگر تفاوت‌های فردی تحت‌تأثیر قرار گیرد (ibid: 57-59).

مدل اجتماعی - روان‌شناختی «رفتار نوع‌دوستانه» شوارتز (Schwartz) فرایندی را شرح می‌دهد که از طریق آن ترکیبی از دغدغه‌های اجتماعی و شخصی در رفتار نوع‌دوستانه تأثیر می‌گذارند. این نظریه بر سه گزاره مبتنی است: اولاً، شدت تعهدات اخلاقی در رفتار نوع‌دوستانه اثرگذار است؛ دوماً، هنگامی که ساختار شناختی افراد از هنجارها و ارزش‌ها با برخی موقعیت‌ها فعال می‌شود احساس تعهد اخلاقی ظاهر می‌شود؛ سوماً، اگر تعهد موردنظر احساس مناسبی را ایجاد نکند، این احساس تعهد اخلاقی می‌تواند خنثی باشد.

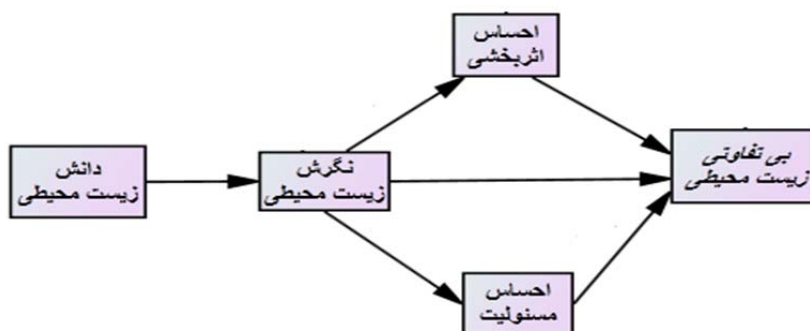
به زعم شوارتز، هنجارهای شخصی بدین معناست که انتظارات از خود برای اعمال متفاوت و در موقعیت های مختلف فرق می کند. اگر هنجارهای شخصی فعال شوند، به مثابه احساس تعهد اخلاقی تجربه می شوند، نه به منزله نیات. او مشخص می کند که، برخلاف هنجارهای اجتماعی، تحریم های مربوط به هنجارهای شخصی به «مفهوم از خود» پیوند خورده است. بنابراین، در صورتی که هنجارهای مرتبط با شرایط برای مفهوم از خود فرد مهم باشد احساس تعهد اخلاقی قوی است. حمایت های متفاوتی که می توانند برای مخالفت یا خنثی کردن تعهدات به کار روند به شخصیت و عوامل موقعیتی بستگی دارند. این گرایش حمایتی انکار مسئولیت پذیری (responsibility denial) یا انتساب مسئولیت پذیری (assignment of responsibility) نامیده می شود (Schwartz, 1977: 227-233 cited Pietikäinen, 2007: 14).

بعدها پاول استرن (Stern) تلاش کرد تا با تعدیل نظریات قبلی به سوی نظریه ای کامل تر و ترکیبی گام بردارد. نظریه VBN ترکیبی از نظریه ارزش، نظریه هنجار فعال سازی، و پارادایم زیست محیطی جدید است که از طریق یک زنجیره علی پنج متغیره فرد را به سوی رفتار خاصی هدایت می کند: اولین عامل مجموعه شوارتز شامل ارزش های شخصی نوع دوستی در مقابل خودخواهی و سنت گرایی در مقابل منعطف بودن برای تغییر ارزش هاست؛ عامل دوم پارادایم زیست محیطی است؛ عوامل سوم و چهارم نیز دو جزء نظریه هنجار فعال سازی را در ارتباط با هنجارهای اخلاقی، آگاهی از عواقب (awareness of consequences)، و انتساب مسئولیت (ascription of responsibility) (باتوجه به شرایط کلی محیط بیوفیزیکی) شامل می شوند؛ عامل پنجم شامل هنجارهای شخصی (personal norms) برای اقدام زیست محیطی است. این مدل فعالیت های زیست محیطی شهروند طرفدار محیط زیست، حمایت از سیاست ها، و رفتار در حوزه خصوصی را توضیح می دهد (Stern et al., 1999; Stern, 2010; Stern, 2000). استرن (۲۰۰۰) فرض می کند که هر متغیر در زنجیره به طور مستقیم در متغیرهای نزدیک تأثیر می گذارد و هم چنین می تواند به طور مستقیم در متغیرهایی که بعداً در زنجیره ظاهر می شوند هم تأثیر بگذارد. هنجارهای شخصی که به اقدامات زیست محیطی می انجامند با این باور فرد فعال می شوند که اوضاع زیست محیطی ارزش های فرد را تهدید می کند و افراد می توانند با اقدامات خود این تهدید را بکاهند. این هنجارها به آمادگی ای عمومی در جهت اثرگذاری و تغییر انواع رفتارهای ضد زیست محیطی منجر می شوند. علاوه بر این، هنجارهای رفتاری شخصی و عوامل روان شناختی - اجتماعی می توانند رفتارهای زیست محیطی افراد را تحت تأثیر قرار دهند. به عقیده استرن، مطالعاتی که فقط عوامل نگرشی را بررسی می کنند احتمالاً نتیجه آثار را

به صورت متناقض ارزیابی می‌کنند، زیرا این تأثیرات به عوامل زمینه‌ای و توانایی‌ها مشروط‌اند و مطالعاتی که فقط متغیرهای زمینه‌ای نظیر انگیزه‌های مادی و هنجارهای اجتماعی را بررسی می‌کنند ممکن است نتایجی را استنتاج کنند که وابسته به نگرش و باور افراد است. استرن و دیگران (۱۹۹۹) دریافتند که در امریکا بسیاری از جنبش‌ها مانند جنبش‌های زیست‌محیطی به ارزش‌های نوع‌دوستانه اشاره دارند. این جنبش‌ها بر روی فعال کردن هنجارهای شخصی مرتبط با ارزش‌های آنان کار می‌کنند. به اعتقاد استرن، اقدام برپایه هنجار از سه عامل جریان پیدا می‌کند: الف) پذیرش ارزش‌های شخصی خاص، باور فردی به این که هرچیز مهم با توجه به این ارزش‌ها در معرض خطر است؛ ب) اعتقاد به این که اقدامات ابتکاری فرد می‌توانند به کاهش تهدید کمک کنند؛ ج) اعتقاد به این که این اقدامات می‌توانند ارزش‌های در معرض خطر را بهبود ببخشند (Juárez-Nájera, 2015: 32).

استرن با تأکید بر عوامل درونی و همین‌طور عوامل بیرونی معتقد است که فرد تحت تأثیر این عوامل رفتاری را در حمایت از ارزش‌های محیطی یا مخالفت با آن‌ها از خود بروز می‌دهد. بنابراین می‌توان از این نظریه در تبیین بی‌تفاوتی زیست‌محیطی استفاده کرد. با استفاده از نظریه استرن که هم به عوامل فردی و هم اجتماعی توجه می‌کند می‌توان پدیده بی‌تفاوتی در قبال مسائل زیست‌محیطی را تبیین کرد (Stern, 2000). عوامل نگرشی شامل نگرش‌های زیست‌محیطی و غیرزیست‌محیطی، هنجارهای شخصی، باورها، و ارزش‌هاست. این نظریه سلسله‌مراتبی از ارزش‌ها، باورهای زیست‌محیطی، و هنجارهای شخصی را برای تبیین رفتار زیست‌محیطی شرح می‌دهد؛ از جمله: ارزش‌های نوع‌دوستانه و یا زیست‌محیطی با تأکید بر علایق و منافع شخصی درباره محیط زیست، آگاهی کلی از مشکلات زیست‌محیطی (اندازه‌گیری شده با مقیاس NEP)، آگاهی از عوارض جانبی رفتارهای بشر بر روی محیط زیست، احساس مسئولیت برای اقدام، و فعال کردن یک هنجار شخصی برای نجات محیط زیست. هنجار شخصی فعال شده در رفتار زیست‌محیطی فرد تأثیر می‌گذارد. طبق این نظریه درک مشکلات زیست‌محیطی با شدت و تهدید کم‌تر یا بیش‌تر به ساختار ارزش‌ها بستگی دارد. کاریاک و باریل (۲۰۰۸) نشان دادند که استدلال اخلاقی با اعتقاد به اهمیت ذاتی طبیعت (طبیعت‌محوری) هم‌بستگی مثبت دارد و با اعتقاد به این که طبیعت به علت منافعش برای بشر حائز اهمیت است (انسان‌محوری) بی‌ارتباط است و با بی‌تفاوتی زیست‌محیطی ارتباط منفی دارد. نگرانی زیست‌محیطی همانند طبیعت‌محوری یا پارادایم جدید زیست‌محیطی (NEP) با رفتار دوستانه زیست‌محیطی در ارتباط است و با استدلال اخلاقی پیش‌بینی می‌شود. بنابراین، هنجار شخصی برای عمل

ممکن است در بین افرادی با ارزش های جمعی بیش تر، که از نیاز به حفظ طبیعت آگاهی دارند و برای اقدام کردن احساس مسئولیت می کنند، فعال شود. متغیرهای احساس مسئولیت، احساس اثربخشی، و نگرش زیست محیطی به منزله متغیرهای نگرشی اثرگذار در بی تفاوتی زیست محیطی بررسی می شوند. توانایی های شخصی شامل دانش و مهارت هایی می شود که برای کنش های خاص نیاز است؛ برای مثال، مهارت های یک تدارک دهنده جنبش برای فعالیت و دانش مکانیکی برای تعمیرات صرفه جویی انرژی در خانه. هم چنین دسترسی به زمان برای کنش توانایی های عمومی و منابعی چون درآمد، سواد، پایگاه و قدرت اجتماعی، متغیرهای جمعیت شناختی اجتماعی مانند سن، دست یابی به امکانات آموزشی، و نژاد ممکن است از شاخص های توانایی شخصی باشند. یافته ها نشان دهنده این واقعیت اند که کارآمدی شهروندی زیست محیطی به منابع اجتماعی و اقتصادی فرد بستگی دارد. هم چنین، فعالیت های زیست محیطی، که متغیرهای نگرشی در آن قدرت تبیین کنندگی بسیار کمی دارند، با سن و درآمد به صورت معکوس مرتبط اند. از متغیرهای جمعیت شناختی و دانش زیست محیطی به مثابه متغیرهای توانایی شخصی تبیین کننده بی تفاوتی زیست محیطی استفاده خواهد شد. با توجه به مطالب گفته شده در بالا، دانش زیست محیطی اساس شکل گیری نگرش های زیست محیطی است. طبعاً هر چه دانش زیست محیطی فرد بیش تر باشد نگرش های او به محیط زیست مثبت تر خواهد بود. افراد با نگرش مثبت تر احساس اثربخشی بیش تر خواهند داشت و هر چه احساس اثربخشی زیست محیطی فرد بیش تر باشد بی تفاوتی زیست محیطی او کم تر خواهد بود. از طرف دیگر، نگرش مثبت زیست محیطی احساس مسئولیت زیست محیطی را در افراد تقویت می کند و هر سه این متغیرها موجب کاهش بی تفاوتی در رفتار زیست محیطی می شوند.

مدل ۱. مدل نظری بی تفاوتی زیست محیطی

۴. روش تحقیق

این تحقیق کمی و از نوع کاربردی است. برای انجام دادن پژوهش حاضر از روش پیمایشی (survey) استفاده شده است. پیمایش روشی برای تحلیل کمی با شیوه‌ای هدف‌مند است. اطلاعات تحقیق از طریق پرسش‌نامه به‌همراه سؤالات استاندارد گردآوری شده است. جامعه آماری این تحقیق را افراد بالای هجده‌سال ساکن شهر یزد تشکیل می‌دهند. در این تحقیق برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است و در نتیجه، تعداد ۳۸۴ نفر برای نمونه تحقیق تعیین و از شیوه نمونه‌گیری چندمرحله‌ای استفاده شده است. با توجه به مناطق و محله‌های شهر یزد، مناطق را برحسب ملاک‌های عرفی، اجتماعی، و اقتصادی به سه طبقه پایین شهر، مرکز شهر، و بالای شهر دسته‌بندی و در مرحله بعد از هر طبقه پنج منطقه را به‌شیوه تصادفی ساده انتخاب کرده‌ایم؛ سپس از هر کدام از مناطق انتخاب‌شده ۲۶ پاسخ‌گو به‌صورت تصادفی مطالعه شدند. در این پژوهش واحد تحلیل «فرد» و ابزار اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش پرسش‌نامه است. برای تعیین روایی ابزار این تحقیق از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. در نتیجه این بررسی مشخص شد که آلفای همه شاخص‌ها موردقبول بوده است. بعد از گردآوری داده‌ها، اطلاعات به‌صورت توصیفی و استنباطی تحلیل شدند. برای آزمون دو متغیر از آماره‌های تی‌تست، آزمون اسپیرمن، و پیرسون استفاده شد. برای اجرای تحلیل مسیر نیز از نرم‌افزار مدل‌سازی معادلات ساختاری Amos استفاده شد.

جدول ۲. ضریب آلفای متغیرهای پژوهش

ضریب آلفا	تعداد گویه‌ها	شاخص
۰/۷۶	۹	بی تفاوتی زیست‌محیطی
۰/۷۲	۸	نگرش زیست‌محیطی
۰/۷۴	۸	احساس مسئولیت
۰/۷۱	۴	احساس اثربخشی
۰/۸۴	۴	دانش زیست‌محیطی

۵. تعریف مفاهیم

۱.۵ تعریف متغیر وابسته

متغیر وابسته در این تحقیق بی تفاوتی زیست‌محیطی است که عبارت است از بی تفاوتی و بی توجهی عمومی در قبال مسائل زیست‌محیطی، بی علاقه‌گی به مسائل زیست‌محیطی، و باور

عمومی به این که مشکلات در این زمینه اغراق شده است (Thompson and Barton, 1994: 151). در پژوهش حاضر برای سنجش متغیر بی تفاوتی زیست محیطی نه گویه از پژوهش تامپسون و بارتون (۱۹۹۴) استخراج شده است.

۲.۵ تعریف متغیرهای مستقل

در این تحقیق، براساس مدل نظری تحقیق، از چهار متغیر مستقل استفاده شده است که مشخصات این متغیرها در جدول زیر آمده است.

جدول ۳. تعریف متغیرهای مستقل

تعریف عملیاتی	تعریف مفهومی	متغیرهای مستقل
برای سنجش متغیر نگرش زیست محیطی هشت گویه از مقیاس پارادایم اکولوژیکی جدید (new ecological paradigm) انتخاب شده‌اند.	به عقیده میلفنت، نگرش زیست محیطی که ساختاری تعیین کننده در روان شناسی زیست محیطی است به منزله تمایل روان شناختی ابراز شده از طریق ارزیابی محیط زیست طبیعی با درجه‌ای از طرفداری یا مخالفت تعریف شده است (میلفنت و داکیت، ۲۰۱۰: ۸۰).	نگرش زیست محیطی
برای سنجیدن متغیر احساس مسئولیت زیست محیطی هشت گویه از تحقیق هایپکو و ماتولینج (۲۰۰۸) انتخاب شده‌اند.	احساس مسئولیت زیست محیطی یعنی این که چه قدر فرد احساس می کند که رفتار او اثرگذار است و به چه میزان فرد شخصاً مسئول عواقب رفتار او است.	احساس مسئولیت زیست محیطی
برای سنجش متغیر احساس اثربخشی زیست محیطی از پنج گویه استفاده شده است که از پژوهش آبراهام و دیگران (۲۰۱۵) انتخاب شده‌اند.	در حوزه روان شناسی زیست محیطی، احساس اثربخشی ادراک فرد از خود و توانایی هایش برای ایجاد تغییر مثبت درباره محیط زیست است (ساویتری و دیگران، ۲۰۱۵: ۳۰).	احساس اثربخشی
در این تحقیق برای سنجش دانش زیست محیطی از چهار گویه پژوهش کایسر و دیگران (۱۹۹۹) استفاده شده است.	دانش زیست محیطی می تواند به منزله توانایی یک فرد برای شناسایی تعدادی از نمادها، مفاهیم، و الگوهای رفتاری مربوط به حفاظت از محیط زیست تعریف شود.	دانش زیست محیطی

۶. تحلیل یافته‌ها

۱.۶ یافته‌های توصیفی

اطلاعات در این تحقیق از بین ۳۹۰ نفر از شهروندان زن و مرد بالای هجده سال جمع‌آوری شده است. از ۳۹۰ نفر پاسخ‌گو ۴۷/۴ درصد را مردان و ۵۲/۶ درصد را زنان

تشکیل داده‌اند. از پاسخ‌گویان جنسیت مذکر ۱۴/۴ درصد در رده سنی ۱۸-۲۷ سال، ۱۸/۴ درصد در رده سنی ۲۸-۳۷ سال، ۱۰/۸ درصد در رده سنی ۳۸-۴۷ سال، و ۳/۸ درصد در رده سنی ۴۸-۵۸ سال‌اند. از پاسخ‌گویان جنسیت مؤنث ۱۵/۴ درصد در رده سنی ۱۸-۲۷ سال، ۲۲/۸ درصد در رده سنی ۲۸-۳۷ سال، ۹/۵ درصد در رده سنی ۳۸-۴۷ سال، و ۴/۹ درصد در رده سنی ۴۸-۵۸ سال‌اند. میانگین سنی پاسخ‌گویان ۳۳/۳ و حداکثر سن ۵۸ و حداقل ۱۸ سال است. از پاسخ‌گویان مرد ۲۲/۸ درصد مجرد و ۲۴/۶ درصد متأهل و از پاسخ‌گویان زن ۲۴/۶ درصد مجرد و ۲۸ درصد متأهل‌اند. از لحاظ میزان تحصیلات، بیش‌ترین میزان درمیان پاسخ‌گویان مرد مربوط به دوره فوق‌لیسانس است که ۱۵/۱ درصد و درمیان پاسخ‌گویان زن مربوط به دوره لیسانس است که ۲۶/۴ درصد از فراوانی را به‌خود اختصاص داده‌اند. فقط ۰/۲۵ درصد از مردان و ۰/۵ درصد از زنان بی‌سواد بوده‌اند. تحصیلات تا دوره دیپلم برای مردان ۱۲/۵ درصد و برای زنان ۱۱ درصد، دوره فوق‌دیپلم برای مردان ۴/۳ درصد و برای زنان ۴/۶ درصد است. تحصیلات بیش‌تر پاسخ‌گویان لیسانس و فوق‌لیسانس است و فقط ۱/۸ درصد از پاسخ‌گویان مرد و ۱/۵ درصد از پاسخ‌گویان زن مدرک دکتری دارند. درباره پاسخ‌به سؤال درآمد اشخاص، از میان پاسخ‌گویان مرد ۲/۸ درصد و از میان پاسخ‌گویان زن ۱۱/۳ درصد به این سؤال پاسخ نداده‌اند. بیش‌ترین فراوانی برای پاسخ‌گویان مرد درآمد ۱ تا ۲ میلیون با ۱۳/۸ درصد و برای پاسخ‌گویان زن درآمد زیر ۱ میلیون با فراوانی ۱۴/۶ درصد است. حداکثر درآمد پاسخ‌گویان ۱۰ میلیون تومان و حداقل ۰ است. بیش‌ترین میانگین درآمد پاسخ‌گویان ۱ میلیون و ۳۹۶ هزار تومان و نمای آن ۰ است. بیش‌ترین پاسخ‌درمیان پاسخ‌گویان مرد و زن مربوط به هزینه زیر ۱ میلیون تومان با درصد فراوانی به‌ترتیب ۱۷/۷ درصد و ۲۵/۹ درصد است. میانگین هزینه پاسخ‌گویان ۱ میلیون و ۴۸۳ هزار تومان و نمای آن ۱ میلیون تومان است. تعداد پاسخ‌گویان مرد به این سؤال ۱۷۴ نفر و زنان ۱۵۷ نفر است. ۲/۸ درصد از مردان و ۱۲/۳ درصد از زنان به این سؤال پاسخی ندادند. بیش‌تر پاسخ‌گویان مربوط به پایگاه اقتصادی متوسط با درصد فراوانی ۳۲/۳ درصد برای مردان و ۳۲/۶ درصد برای زنان‌اند. ۹ درصد از مردان و ۱۲ درصد از زنان خود را متعلق به پایگاه اقتصادی پایین و ۶/۱ درصد از مردان و ۷/۹ درصد از زنان خود را متعلق به پایگاه اقتصادی بالا می‌دانند.

نتایج تحلیل توصیفی متغیر بی‌تفاوتی زیست‌محیطی، که در نه گویه بررسی شد، نشان می‌دهد که ۳۱/۸ درصد از افراد بی‌تفاوتی کم، ۵۳/۸ درصد بی‌تفاوتی متوسط رو به پایین،

بی تفاوتی زیست محیطی به مثابه بی تفاوتی اجتماعی ۶۳

۱۳/۴ درصد از افراد بی تفاوتی متوسط، ۰/۵ درصد از افراد بی تفاوتی متوسط رو به بالا، و ۰/۵ درصد از افراد بی تفاوتی زیاد است. به این ترتیب بی تفاوتی زیست محیطی بیش از نیمی از افراد نمونه در سطح متوسط رو به پایین است.

۲.۶ آزمون فرضیات

برای آزمون فرضیه‌های تحقیق از آماره تی تست و هم‌بستگی پیرسون استفاده شد. همان‌طور که در جدول زیر آمده است، تفاوت معنی‌داری بین زنان و مردان در بی تفاوتی زیست محیطی وجود ندارد هر چند مردان بیش‌تر از زنان به محیط زیست بی تفاوت‌اند. این نتیجه درباره وضعیت تأهل هم صادق است. بین افراد متأهل و مجرد هم فرقی در بی تفاوتی زیست محیطی مشاهده نشده است، هر چند نمره مجردها بیان‌گر بی تفاوتی بیش‌تر آنان به محیط زیست است. این نتیجه نشان می‌دهد که ویژگی‌های جنسیتی و تأهل تأثیری در میزان پای‌بندی افراد به هنجارهای زیست محیطی ندارند.

جدول ۴. آزمون تفاوت میانگین بی تفاوتی زیست محیطی
بر حسب جنسیت و وضعیت تأهل

متغیر	طبقات	میانگین	میزان T	سطح معناداری
جنسیت	مرد	۱۸/۷۵	۰/۹۴	۰/۳۴
	زن	۱۸/۲۴		
تأهل	متأهل	۱۸/۶۰	۰/۴۶۸	۰/۶۴
	مجرد	۱۸/۳۵		

در این تحقیق هم‌بستگی میان متغیرهای مستقل و وابسته نیز بررسی شد. علاوه بر متغیرهای اصلی تحقیق متغیرهای زمینه‌ای نیز بررسی شدند. بر اساس اطلاعات تحقیق سن فرد، هزینه، و درآمد تأثیر معنی‌داری در بی تفاوتی زیست محیطی نداشته‌اند. در واقع می‌توان گفت که تعهدات زیست محیطی افراد در سنین مختلف یکسان است و افراد با درآمدهای بالا و پایین درباره مسائل زیست محیطی یکسان رفتار می‌کنند، البته تحصیلات در بی تفاوتی زیست محیطی تأثیر معنی‌دار دارد. هرچه تحصیلات افراد بالاتر رود بی تفاوتی

آنان نیز کم‌تر خواهد شد. جالب این‌جاست که افراد زیردپلم بیش‌ترین بی‌تفاوتی را از خود نشان می‌دهند.

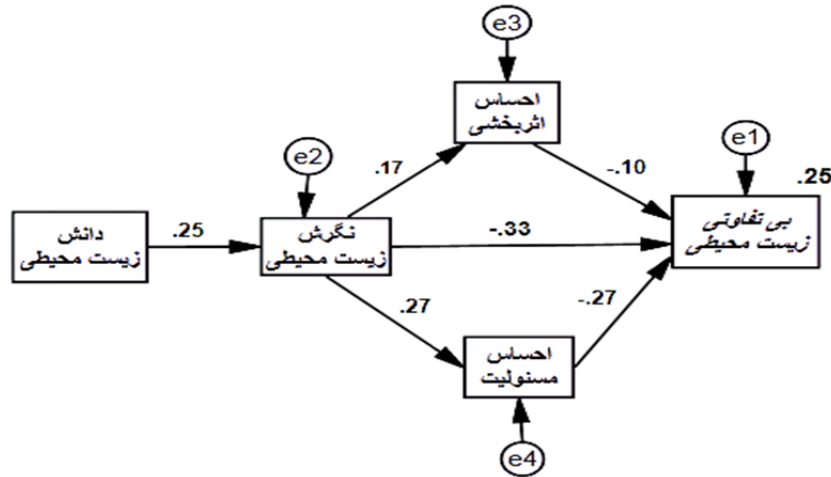
جدول ۵. آزمون هم‌بستگی پیرسون
بین متغیرهای مستقل با بی‌تفاوتی زیست‌محیطی

متغیر	ضریب هم‌بستگی	سطح معناداری
سن	۰/۰۱۲	۰/۸۳
هزینه	۰/۰۲۲	۰/۷
درآمد	۰/۰۳۲	۰/۵۶
تحصیلات	-۰/۱۹	۰/۰۰
نگرش زیست‌محیطی	-۰/۴۲	۰/۰۰۰
دانش زیست‌محیطی	-۰/۲۳	۰/۰۰۰
احساس مسئولیت	-۰/۳۸	۰/۰۰۰
احساس اثربخشی زیست‌محیطی	-۰/۱۵	۰/۰۰۳

هم‌چنین بررسی رابطه میان متغیرهای اصلی تحقیق و بی‌تفاوتی نشان می‌دهد که همه آن‌ها رابطه معنی‌دار و معکوسی با متغیر وابسته داشته‌اند. درواقع، براساس نتایج هرچه نگرش زیست‌محیطی شهروندان مثبت‌تر و دانش زیست‌محیطی آنان بیش‌تر باشد، بی‌تفاوتی کم‌تری درقبال محیط زیست از خود نشان می‌دهند. احساس مسئولیت زیست‌محیطی موجب می‌شود در عمل افراد بی‌تفاوتی کم‌تری از خود نشان دهند. هم‌چنین وقتی افراد احساس کنند که رفتارهای آنان درقبال محیط زیست تأثیرات مثبتی خواهد گذاشت، بی‌تفاوتی آنان به محیط زیست کم می‌شود و رفتارهای مسئولانه درقبال محیط زیست انجام می‌دهند.

۳.۶ تحلیل چندمتغیره

برای آزمون مدل و تحلیل ارتباط بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل، تحلیل مسیر از طریق Amos انجام شده است. نتایج مدل تجربی نشان می‌دهد که R^2 برابر با ۰/۲۶ است. به‌این ترتیب، قدرت تبیین تغییرات بی‌تفاوتی زیست‌محیطی به‌وسیله متغیرهای حاضر در مدل ۲۶ درصد است.

مدل ۲. مدل تجربی روابط بین متغیرهای مستقل و وابسته

Degrees of freedom = 4 Chi-square=33/60 sig=0.06 RMSEA=0.08R² = 0.26

مدل فوق بیانگر مسیر بی تفاوتی زیست محیطی با پنج متغیر مستقل است. براساس این مدل، بیشترین تأثیر متغیرهای مستقل در بی تفاوتی زیست محیطی مربوط به متغیر مستقل نگرش زیست محیطی (Beta= -۰/۳۳) است و بعد از آن متغیر احساس مسئولیت (Beta= -۰/۲۷) قرار دارد. متغیر دانش زیست محیطی (Beta= ۰/۲۵) در نگرش زیست محیطی تأثیر مثبت دارد. هرچه دانش زیست محیطی بیشتر باشد نگرش زیست محیطی مثبت تر می شود. نگرش زیست محیطی نیز تأثیری مثبت در اثربخشی و مسئولیت پذیری فرد دارد. افرادی که نگرش مثبت زیست محیطی دارند اثربخش تر و مسئولیت پذیرتر رفتار می کنند. احساس اثربخشی کمترین تأثیر را در بی تفاوتی زیست محیطی دارد (Beta= -۰/۱۰). هرچند تأثیر آن معکوس است. بدین معنی که هرچه احساس اثربخشی فرد بیشتر باشد بی تفاوتی زیست محیطی او نیز کم تر خواهد شد. آماره های برازش کل نیز بیانگر برازش مدل تجربی تحقیق است.

۷. نتیجه گیری

بی تفاوتی به منزله یکی از پیامدهای عصر مدرنیته در ابعاد مختلف جامعه انسانی قابل تأمل است. در این میان بی تفاوتی زیست محیطی به لحاظ خطرناک و پیامدهای ناگواری که بر محیط

زیست ما وارد کرده است اهمیت فراوانی دارد. دخالت‌های بشر در جهت توسعه مغایر با محیط زیست است و به فرسودگی و تخریب زمین انجامیده و توانایی زمین برای بازتولید و احیای خود را تضعیف کرده و به تعویق انداخته است. در کنار شرایط طبیعی و جغرافیایی، فعالیت‌های انسانی در دهه‌های اخیر تأثیرات زیاد و مخربی در وضعیت زیست‌محیطی داشته است. بحران محیط زیست که امروزه به مسئله‌ای جدی و قابل تأمل بدل شده حاصل بهره‌وری نامعقول انسان از طبیعت پیرامون خود و بی‌تفاوتی در قبال آن است.

بنابراین، در این پژوهش با درک اهمیت مسئله محیط زیست ایران به‌ویژه شهر یزد و با نگاهی جامعه‌شناسانه، با تأکید بر نظریه تلفیقی استرن، بی‌تفاوتی زیست‌محیطی را تحلیل کرده‌ایم. نتایج پژوهش میزان متوسط بی‌تفاوتی زیست‌محیطی را در میان شهروندان یزدی گزارش می‌دهد که باتوجه به اوضاع بحرانی زیست‌محیطی این شهر میزان درخور ملاحظه‌ای است. ضمن این که یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که تفاوت معناداری بین زنان و مردان در بی‌تفاوتی زیست‌محیطی وجود ندارد که این نتیجه خلاف یافته‌های مطالعات کارپیاک و باریل (۲۰۰۸)، کالوباکویب (۲۰۱۶)، قاضی‌زاده و کیان‌پور (۱۳۹۳)، و نوابخش و میرزاپوری (۱۳۹۴) است. هم‌چنین تفاوت معناداری بین بی‌تفاوتی زیست‌محیطی افراد متأهل و مجرد یافت نشد که این یافته خلاف نتایج تحقیق قاضی‌زاده و کیان‌پور (۱۳۹۳) است، اما تحقیق مجیدی و دیگران (۱۳۹۰) آن را تأیید می‌کند. هم‌چنین افراد با تحصیلات پایین (به‌خصوص زیردپلم) بی‌تفاوتی زیست‌محیطی بیش‌تری از خود نشان می‌دهند. این یافته با یافته‌های پژوهش مؤسسه گالوپ (۲۰۱۰) مطابقت دارد، ولی خلاف نتیجه تحقیق قاضی‌زاده و کیان‌پور (۱۳۹۳) است. در بین افراد با درآمد و هزینه متفاوت نیز تفاوت درخور ملاحظه‌ای در بی‌تفاوتی زیست‌محیطی دیده نمی‌شود که خلاف نتیجه تحقیق نوابخش و میرزاپوری (۱۳۹۴) است. هم‌چنین بین متغیر سن با بی‌تفاوتی زیست‌محیطی رابطه معناداری به‌دست نیامده است. این نتیجه خلاف یافته‌های مؤسسه گالوپ (۲۰۱۰) و پژوهش نوابخش و میرزاپوری (۱۳۹۴) است، ولی نتایج تحقیقات مجیدی و دیگران (۱۳۹۰) و قاضی‌زاده و کیان‌پور (۱۳۹۳) را تأیید می‌کند. در این پژوهش چهار متغیر مستقل دانش زیست‌محیطی به‌مثابه متغیر توانایی شخصی و متغیرهای نگرش زیست‌محیطی، احساس مسئولیت، و احساس اثربخشی به‌مثابه متغیرهای اثرگذار نگرشی از نظریه پاول استرن آزمون شده‌اند. براساس مدل تجربی، دانش زیست‌محیطی تأثیری مثبت در نگرش زیست‌محیطی دارد و از این طریق

غیرمستقیم در بی تفاوتی زیست محیطی تأثیر دارد. طبق نتایج آزمون فرضیه‌های تحقیق، بین نگرش زیست محیطی، احساس اثربخشی زیست محیطی، و احساس مسئولیت با بی تفاوتی زیست محیطی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد و تقویت این متغیرها بی تفاوتی زیست محیطی را کاهش خواهد داد. نتایج تحقیق تأییدکننده این فرضیه است که نگرش مثبت زیست محیطی به کاهش بی تفاوتی زیست محیطی افراد منجر می‌شود که با مطالعات لیونس و بریکول (۱۹۹۴)، کالوباکیوب (۲۰۱۶)، و فیروزجائیان و غلام‌رضازاده (۱۳۹۴) مطابقت دارد. همین‌طور اثرگذاری متغیر احساس مسئولیت به گونه‌ای است که هرچه افراد احساس مسئولیت بیش تری در قبال محیط زیست داشته باشند بی تفاوتی زیست محیطی کم تری از خود نشان می‌دهند. پژوهش‌های کلانتری (۱۳۸۶)، قاضی‌زاده و کیان‌پور (۱۳۹۳)، و فیروزجائیان و غلام‌رضازاده (۱۳۹۴) این نتیجه را تأیید می‌کنند. تأثیر افزایش دانش زیست محیطی که به کاهش بی تفاوتی زیست محیطی منجر می‌شود با مطالعات لیونس و بریکول (۱۹۹۴)، لیوتیماسکی و دیگران (۲۰۱۲)، و فیروزجائیان و غلام‌رضازاده (۱۳۹۴) مطابقت دارد، هرچند پژوهش کلسند و دیگران (۲۰۰۸) آن را تأیید نمی‌کند. احساس اثربخشی نیز در بی تفاوتی زیست محیطی تأثیر معکوس دارد. افراد با حس اثربخشی بالاتر تعهد زیست محیطی بالاتری از خود نشان می‌دهند که این نتیجه موافق یافته‌های مطالعات مسعودنیا (۱۳۸۰)، نادری (۱۳۸۳)، و مجیدی و دیگران (۱۳۹۰) است. در کل مدل تجربی مورد نظر توانسته است با تبیین ۲۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته از برازش مناسبی برخوردار باشد.

باتوجه به اهمیت مسئله محیط زیست باید گفت که بی تفاوتی زیست محیطی شهروندان به مسائل گوناگون زیست محیطی یکی از مهم‌ترین عوامل تشدیدکننده بحران زیست محیطی است. درک نکردن پایان‌پذیری منابع انرژی، به‌حاشیه‌راندن مسئله محیط زیست به مثابه مسئله‌ای نه‌چندان فوری و ضروری، و بی‌مسئولیتی و نادیده‌انگاشتن وظیفه در قبال حفظ و نگهداری منابع طبیعی به منزله واقعیت‌های جامعه باید بازبینی شوند. بخشی از این بی تفاوتی و سهل‌انگاری در قبال محیط زیست ناشی از نبود باور و نگرش صحیح مردم و مسئولان جامعه به محیط زیست است که می‌توان با افزایش دانش و آگاهی زیست محیطی به بهبود نگرش زیست محیطی کمک کرد. ضروری است که نظام آموزشی کشور با اهمیت دادن به مسائل و برجسته‌کردن پیامدهای بی‌توجهی به محیط زیست به رشد این دانش و به تبع آن نگرش زیست محیطی کمک کند.

کتاب‌نامه

- بری ابرقویی، حسین، محمود توکلی، و محمدصادق طالبی (۱۳۷۹). «بررسی تغییرات اقلیمی و درصد فراوانی خشک‌سالی‌های استان یزد»، اولین کنفرانس ملی بررسی راه‌کارهای مقابله با کم‌آبی و خشک‌سالی، دانشگاه باهنر کرمان، <http://www.civilica.com/Paper-DMWS01-DMWS01_041.html>.
- توکلی، محمود و محمدجواد دهستانی (۱۳۹۲). «بحران کم‌آبی مهم‌ترین چالش پیش روی توسعه استان یزد»، دومین همایش ملی توسعه پایدار در مناطق خشک و نیمه‌خشک، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابرکوه، <http://www.civilica.com/Paper-SDARIDR02-SDARIDR02_076.htm>.
- حقیقتیان، منصور، سیدعلی هاشمیان‌فر، و داریوش احمدیان (۱۳۹۴). «تحلیل جامعه‌شناختی نقش عوامل ساختاری در شکاف بین نگرش و رفتارهای زیست‌محیطی (مورد مطالعه: شهروندان شهر کرمانشاه)»، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، س ۴، ش ۴.
- رحیمی، علی (۱۳۸۸). «انسان، توسعه، و محیط زیست»، *کتاب ماه علوم اجتماعی*، ش ۲.
- ساتن، فیلیپ (۱۳۹۲). *درآمدی بر جامعه‌شناسی محیط زیست*، ترجمه صادق صالحی، تهران: سمت.
- صالحی، صادق و لقمان امام‌قلی (۱۳۹۱). «مطالعه تجربی رابطه آگاهی و رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه مناطق شهری و روستایی شهرستان سنندج)»، *مسائل اجتماعی ایران*، س ۳، ش ۱.
- صالحی عمران، ابراهیم و علی آقامحمدی (۱۳۸۷). «بررسی دانش، نگرش، و مهارت‌های زیست‌محیطی معلمان آموزش دوره ابتدایی استان مازندران»، *هفته‌نامه تعلیم و تربیت*، ش ۹۵.
- فولادیان، احمد (۱۳۹۴). «بررسی رابطه بین میزان بیگانگی اجتماعی و بی‌تفاوتی اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد»، *فصل‌نامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، س ۵، ش ۱۷.
- فیروزجانیان، علی‌اصغر و فاطمه غلام‌رضازاده (۱۳۹۴). «شرایط محیطی اثرگذار بر زباله‌پراکنی در استان مازندران با تأکید بر شرایط محیطی تسهیل‌کننده آن»، *فصل‌نامه علمی پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری*، س ۱۰، ش ۲۹.
- قاضی‌زاده، هورامان و مسعود کیان‌پور (۱۳۹۳). «بررسی میزان بی‌تفاوتی اجتماعی در بین دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه اصفهان)»، *پژوهش‌های راه‌بردی امنیت و نظم اجتماعی*، دوره چهارم، ش ۱.
- کلانتری، صمد و دیگران (۱۳۸۶). «بررسی بی‌تفاوتی و نوع‌دوستی در جامعه شهری ایران و عوامل مؤثر بر آن»، *دوماه‌نامه علمی - پژوهشی دانشگاه شاهد*، س ۴، ش ۲۲.
- کریمی، یوسف (۱۳۸۶). *روان‌شناسی اجتماعی*، تهران: ارسباران.
- مجیدی، امیر، یعقوب احمدی، و محمدجواد زاهدی (۱۳۹۰). «بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مرتبط با بی‌تفاوتی اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه کردستان و دانشگاه پیام‌نور مرکز سنندج»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، تهران: دانشگاه پیام‌نور، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی.

بی تفاوتی زیست‌محیطی به‌مثابه بی تفاوتی اجتماعی ۶۹

- مسعودنیا، ابراهیم (۱۳۸۰). «تبیین جامعه‌شناختی بی تفاوتی شهروندان در حیات اجتماعی و سیاسی»، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، ش ۱۶۷.
- میردامادی، سیدمهدی و گلناز جوکار (۱۳۸۹). «دیدگاه دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های شهر شیراز نسبت به حفاظت از محیط زیست»، *مجله پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی*، س ۳، ش ۱.
- نادری عباس‌آباد، حمدالله، حسین بنی‌فاطمه، و محمد حریری اکبری (۱۳۸۳). «سنجش میزان بی تفاوتی اجتماعی در بین دانشجویان کارشناسی دانشگاه تبریز و بررسی عوامل مرتبط با آن»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تبریز، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، گروه علوم اجتماعی.
- نوابخش، مهرداد و جابر میرزاپوری ولوکلا (۱۳۹۴). «تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر بی‌هنجاری بر بی تفاوتی اجتماعی (مورد مطالعه: شهروندان بابل)»، *فصل‌نامه مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ش ۳.

- Abraham, J., M. M. Pane, and R. P. Chairiyani (2015). "An Investigation on Cynicism and Environmental Self-Efficacy as Predictors of Pro-Environmental Behavior", *Psychology*, Vol. 6.
- Ajzen, I. and M. Fishbein (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*, Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Calubaquib, J. B. (2016). "Value Orientation and Environmental Behavior of Teacher Education Students", *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, Vol. 5.
- Cone, A. (2010). "Apathy to Action: A Strategic, Interdisciplinary Approach to Changing Environmental Behavior: In Partial Fulfillment of a Bachelor of Arts Degree in Environmental Analysis 2010/11 Academic Year", Pomona College, Claremont, California.
- Feygina, I. (2010). "System Justification, the Denial of Global Warming, and the Possibility of 'System-Sanctioned Change'", *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 36, No. 3.
- Foltz, R. C. (2001). "Environmental Initiatives in Contemporary Iran", *Central Asian Survey*, Vol. 20, No. 2.
- Haytko, D. L. and E. Matulich (2008). "Green Advertising and Environmentally Responsible Consumer Behaviors: Linkages Examined", *Journal of Management and Marketing Research*, Vol. 1.
- Juárez-Nájera, M. (2015). "Theoretical Explanatory Frameworks for Sustainable Behavior", in *Exploring Sustainable Behavior Structure in Higher Education*, Switzerland: Springer International Publishing.
- Kaiser, F. G. et al. (1999). "Ecological Behavior, Environmental Attitude, and Feelings of Responsibility for the Environment", *European Psychologist*, Vol. 4, No. 2.
- Karpiak, C. P. and G. L. Baril (2008). "Moral Reasoning and Concern for the Environment", *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 28, No. 3.

- Kellstedt, P. M., S. Zahran, and A. Vedlitz (2008). "Personal Efficacy, the Information Environment, and Attitudes Toward Global Warming and Climate Change in the United States", *Risk Analysis*, Vol. 28, No. 1.
- Kollmuss, Anja and Julian Agyeman (2002). "Mind the Gap: Why Do People Act Environmentally and What Are The Barriers to Proenvironmental Behavior?", *Environmental Education Research*, Vol. 8, No. 3.
- Lertzman, R. A. (2010). "Myth of Apathy: Psychoanalytic Explorations of Environmental Degradation", Doctoral Dissertation Cardiff University (United Kingdom).
- Lyons, E. and G. M. Breakwell (1994). "Factors Predicting Environmental Concern and Indifference in 13-to 16-year-olds", *Journal Environment and Behavior*, Vol. 26, No. 2.
- Lyytimäki, J., P. Tapio, and T. Assmuth (2012). "Unawareness in Environmental Protection: The Case of Light Pollution from Traffic", *Land Use Policy*, Vol. 29, Issue 3.
- Milfont, T. L. and J. Duckitt (2010). "The Environmental Attitudes Inventory: A Valid and Reliable Measure to Assess the Structure of Environmental Attitudes", *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 30, No. 1.
- Nilsen, H. R. and M. B. Ellingsen (2015). "The Power of Environmental Indifference: A Critical Discourse Analysis of a Collaboration of Tourism Firms", *Ecological Economics*, Vol. 109.
- Pane, M. M. (2013). "Apathy Towards Environmental Issues, Narcissism, and Competitive View of the World", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, Vol. 101.
- Pietikäinen, Johanna (2007). "Slow Start at The Beginning of The Recycling Chain—How to Make Consumers Recycle Their Mobile Phones?", Master's Thesis, University of Helsinki, Faculty of Biosciences, Department of Biological and Environmental Sciences.
- Sawitri, D. R., H. Hadiyanto, and S. P. Hadi (2015). "Pro-Environmental Behavior from a Social Cognitive Theory Perspective", *Procedia Environmental Sciences*, Vol. 23.
- Shanahan, J. and M. Morgan (1999). *Television and its Viewers: Cultivation Theory and Research*, Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Stern, P. C. (2000). "Towards a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior", *Journal of Social*, Issue 56.
- Stern, P. C. (2010). "Environmentally Significant Behavior and How to Change it", National Congress on Behavior Change Sustainability, Sydney, Australia,
<http://www.gallup.com/poll/127484/40th-Earth-Day-Image-Green-MovementPositive.aspx?utm_source=tagrss&utm_medium=rss&utm_campaign=syndication&utm_term=Environment>.